

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

УДК 342.723

І. Припхан,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Івано-Франківського факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»

І. Артемович,

дійсний член Малої академії наук України

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ ІНФОРМАЦІЇ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Постановка проблеми. Сучасне суспільство з упевненістю можна вважати «суспільством загальної комунікації» або «суспільством реальної віртуальності», яке характеризується певною втратою «реальності» як ціннісного наповнення дій і речей, відбувається її заміна віртуальним світом. Люди отримують альтернативне джерело розваг, заробітку, і перш за все – альтернативне джерело інформації зі своїми специфічними особливостями, позитивними і негативними рисами. Вже сьогодні ми спостерігаємо, що значна частина дітей зростає у створених засобами масової інформації віртуальних реаліях, які невпинно нав'язують антиподи ідеалів добра: злість, нечесність, помсту, нещирість, замкнутість, заздрість, що в результаті спричинює деформацію моральних цінностей підростаючого покоління. Зміни, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві, змушують нас по-новому глянути на роль таких «вічних» моральних категорій, як добро і зло, справедливості і несправедливості, а також поставили на порядок денний необхідність наукового аналізу правових засад захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет.

Стан дослідження. Правові аспекти захисту прав неповнолітніх досліджували О. Вінгловська, Л. Гузь, Г. Попов, І. Цибуліна [1; 3; 11; 19]. Інформаційну сферу як феномен сучасних комунікаційних технологій неодноразово розглядали у своїх працях В. Іванов, Т. Ісакова, В. Кафарський, А. Сіленко, Т. Фісенко та інші [4; 5; 7; 17; 18]. Огляд наукових праць свідчить, що спеціальне дослідження правових засад захисту неповнолітніх від негативного впливу кіберпростору не здійснювалось, а у вітчизняній юридичній літературі мають місце поки що початкові спроби розкрити дане питання. У зв'язку із цим метою даної статті є комплексне дослідження правових засад захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 21 Конституції України «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними», ніхто не має права посягати на них. Однією з найважливіших конституційних норм, спрямованих на захист, у тому числі й неповнолітніх, є ч. 1 ст. 3, де наголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і

безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Закріплені у конституції права і свободи людини і громадянина відповідають вимогам загально визнаного принципу гуманізму [9]. Аналізуючи під цим кутом положення Основного Закону, спостерігаємо, що принцип пріоритетного статусу прав людини, який повинен визначати функції і напрями діяльності держави та її органів у даній сфері, переважно додержується (ст. 3, 9, 22, 55, 64 та інші Конституції України). Варто особливо наголосити на ч. 3 ст. 51 Конституції України, яка гарантує, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [9]. З огляду на викладене, дитина як повноцінний громадянин України має право бути захищеною від будь-якого негативного впливу, що може завдати шкоду її фізичному та психічному здоров'ю.

Захист дітей від шкідливого впливу інформаційних потоків частково нормативно регламентується ст. 26 Закону України «Про інформацію», де зазначено: «Інформація не може бути використана для... пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини» [14].

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує прийнятий у 2003 р. Закон України «Про захист суспільної моралі». Сьогодні вищезазначений Закон є предметом доволі гострих дискусій, оскільки його норми, серед іншого, встановлюють обмеження та заборони щодо розповсюдження продукції еротичного, сексуального та порнографічного характеру, що є вагомим джерелом доходів окремих громадян. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі», змістом державної політики у сфері захисту суспільної моралі є створення необхідних правових, економічних та організаційних умов, які сприяють реалізації права на інформаційний простір, вільний від матеріалів, що становлять загрозу фізичному, інтелектуальному, морально-психологіч-

ному стану населення [13]. Згідно зі ст. 4 сфера дії вищезгаданого закону поширюється на обіг продукції, яка пропагує жорстокість та насильство, особливо на просторах Інтернету [13]. З огляду на викладене, можемо з упевненістю стверджувати, що даний закон є спеціальним нормативно-правовим актом, який регулює питання захисту неповнолітніх та забезпечує реалізацію їх прав і свобод. Проте в даному законі та у преамбулі до нього не визначено принципи державної політики у сфері захисту неповнолітніх від потенційних загроз інформаційного простору, що унеможлиблює встановлення контролю над обігом продукції, яка пропагує жорстокість, насильство та може мати негативний вплив на формування дитячої психіки. Саме тому вважаємо за доцільне доопрацювати ч. 2 ст. 5 Закону «Про захист суспільної моралі», що визначає основні напрями державного регулювання обігу інформаційної продукції, що негативно впливає на суспільну мораль. На нашу думку, слід розширити зміст та напрями державної політики в даній сфері. Окрім указаних у статті напрямків варто додати також наступні: захист дітей від негативного впливу Інтернет-продукції, що виготовлена та поширюється з порушенням законодавства про захист прав і свобод дітей та містить елементи насильства, жорстокості; обмеження поширення продукції еротичного та сексуального характеру, що має негативний вплив на формування психіки неповнолітніх; співпраця між представниками медіа-простору та громадськістю на паритетних відносинах щодо вироблення консенсусу з метою обмеження доступу неповнолітніх до небажаного Інтернет-контенту.

У Законі України «Про захист суспільної моралі» ст. 7 безпосередньо присвячена захисту неповнолітніх від негативного впливу продукції еротичного чи сексуального характеру, залишаючи поза увагою всі інші загрози моральному розвитку молодого покоління. Дану норму доцільно доповнити забо-

роною втягнення дітей у діяльність із виробництва й обігу будь-якої продукції, що може завдати шкоди їх фізичному, інтелектуальному, моральному та психологічному стану. На нашу думку, такі новації у правовому регулюванні допоможуть суспільству досягти бажаного результату в питанні захисту неповнолітніх від негативного впливу кіберпростору.

Важливу роль у створенні безпечного інформаційного простору відіграє Закон України «Про телебачення і радіомовлення». Ст. 41 Закону визначає: «Передачі (фільми), що можуть завдати шкоди фізичному, психічному, моральному розвитку неповнолітніх, забороняються». Не дозволяється без згоди батьків або осіб, що їх замінюють, розповсюджувати інформацію про неповнолітніх, а також про самогубство неповнолітніх, якщо така інформація дозволяє ідентифікувати особу неповнолітнього [12]. У ст. 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» конкретно визначені заборони щодо трансляції програм або їх відеосюжетів, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків, якщо вони мають змогу їх дивитися, а також розповсюдження і реклами порнографічних матеріалів та предметів пропаганди наркотичних засобів, психотропних речовин із будь-якою метою їх застосування. Забороняється використання у програмах та передачах на телебаченні та радіо прихованих вставок, які впливають на підсвідомість дитини і чинять шкідливий вплив на стан її здоров'я. Тоді як ст. 2 Закону «Про захист суспільної моралі» передбачає, що «виробництво та обіг у будь-якій формі продукції, що містить елементи насильства та жорстокості, дозволяються виключно за умови дотримання обмежень, встановлених законодавством» [13]. Таким чином, ми зіткнулись із законодавчою колізією. Усе це є свідченням того, що нормативне регулювання в цій сфері є несистемним, а державний контроль здійснюється

неефективно та характеризується дублюванням повноважень одних органів іншими. Адже ні в самому законі, ні в інших нормативно-правових актах такі обмеження не регламентовані, а тому необхідно законодавчо закріпити особливі умови обігу продукції, що містить елементи насильства та жорстокості. На наш погляд, щоб досягти взаєморозуміння представників медіа-простору та громадськості, слід провести аналогію з міжнародною практикою. Так, наприклад, Європейська конвенція про транскордонне телебачення, яка ратифікована Україною та набрала чинності 1 липня 2009 р., передбачає, що елементи програмних послуг, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвитку дітей та підлітків, не повинні транслюватись, якщо під час трансляції та прийому вони мають змогу їх дивитися. Відповідно до законодавства Великої Британії, періодом часу, коли неповнолітні не мають змогу дивитися «дорослий» телевізійний продукт, вважається час із 9 години вечора до 5.30 ранку. Можливість імплементації нормативно-правових актів зарубіжних країн є доцільною з огляду на розроблення рекомендації для органів державної влади та місцевого самоврядування щодо правового регулювання процесів і тенденцій в інформаційному просторі.

Закон України «Про охорону дитинства», безпосереднім призначенням якого є захист неповнолітніх, визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток установлює основні засади державної політики в цій сфері. А ч. 4 ст. 20 забороняється пропагування в засобах масової інформації культу насильства й жорстокості, розповсюдження порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини [15].

Окрему увагу законодавець приділяє захисту неповнолітніх від нега-

тивного впливу рекламної інформації. Така увага зумовлюється підвищеною вразливістю, недостатнім життєвим досвідом цієї соціальної групи, з огляду на що її представники дуже часто наражаються на вплив сторонніх осіб. Так, ст. 20 Закону України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. забороняє поширювати рекламу, що зображує дітей, які споживають або використовують продукцію, призначену лише для дорослих чи заборонену для придбання або споживання неповнолітніми. Реклама не повинна підривати авторитет і довіру до батьків, опікунів, піклувальників, педагогів, містити заклики для дітей до придбання продукції, завдання дітям моральної чи фізичної шкоди, викликів у них відчуття неповноцінності через те, що батьки не можуть придбати рекламований товар [16].

Реклама у ЗМІ не повинна провачувати ігнорування дітьми небезпеки, містити зображення дітей у небезпечних ситуаціях чи за обставин, що в разі їх імітації можуть завдати шкоди дітям або іншим особам. Реклама не має викликати в дітей почуття переваги над іншими, тому що вони володіють рекламованою продукцією.

Крім того, захисту неповнолітніх присвячений п. 3 ст. 22 Закону України «Про рекламу», що забороняє рекламу алкогольних і тютюнових виробів на дитячих товарах, друкованих виданнях, а також використовувати в рекламі в якості фотомоделей осіб до 18 років [16].

Отже, спільним для всіх указаних законів є те, що в них вказується лише неприпустимість поширення, демонстрації інформації із пропагандою насильства, жорстокості, порнографії, міститься посилення на інші законодавчі акти, в яких мала б бути передбачена відповідальність за порушення цієї вимоги. Питання захисту неповнолітніх від негативної інформації на просторах Інтернету не може бути знятим із порядку денного, зважаючи навіть на окремі заяви про неможливість захисту дітей від негативної інформації саме

правовими засобами. Про те, що такий захист, хоча й досить фрагментарний, здійснюється в Україні ще з 90-х рр. ХХ ст., свідчать й окремі норми Законів України «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення» «Про рекламу», «Про охорону дитинства» та інших. Водночас фундаментальною основою захисту суспільної моралі, безумовно, повинна бути Конституція України як Основний Закон держави.

Аналізуючи українське законодавство щодо встановлення обмежень на поширення негативної інформації в мас-медіа, варто прослідкувати заборони негативного впливу на процес формування морального розвитку неповнолітніх, які існують у країнах розвинутої демократії. Наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина в 1953 р. Бундестаг прийняв Закон «Про розповсюдження матеріалів, шкідливих для молоді», покликаний захищати інтереси підростаючого покоління. Названий закон передбачає створення відповідної державної структури – Федерального відомства з перевірки матеріалів, шкідливих для молоді (книги, що проповідують міжнародну ворожнечу, відеофільми, що пропагують жорстокість та насильство, комп'ютерні ігри, що вихваляють війну чи расизм, небезпечні для формування навколишнього соціуму інтернет-сторінки) [6]. У Великобританії діє Закон «Про відеозаписи» 1984 р., який вимагає від Британського комітету класифікації фільмів звертати особливу увагу на ймовірність перегляду продукції в домашніх умовах, а також для відповідної вікової глядацької аудиторії, та враховувати ймовірність небезпечної поведінки глядачів після перегляду [10]. У більшості випадків непокоїть нанесення шкоди після перегляду продукції маленькими дітьми чи підлітками. Водночас британський Закон «Про кінематографію» 1937 р. забороняє демонструвати сцени жорстокості у ставленні до тварин, а Закон «Про захист дітей», що функціонує з 1978 р., забороняє демонструвати непристойні зображення з участю дітей

віком до 16 років. У Сполучених Штатах Америки діє Урядова комісія з питань порнографії, а також Федеральна комісія зі зв'язку (FCC), яка проводить експертні дослідження інформаційної продукції, визначає випадки демонстрації «непристойності», які підлягають судовому покаранню. З 2000 р. в США і Канаді заборонено продавати телевізори, що не мають спеціального коду ючого засобу, який дозволяє батькам програмувати телевізор на прийняття передач з урахуванням їх вікової класифікації.

В Японії Національна асоціація комерційних мовників (NAB) і Спостережна рада за стандартами мовлення розробили документ, що зобов'язує попереджувати про небажаність перегляду певних передач неповнолітніми за допомогою титрів чи накладання їх під час демонстрації таких передач, а також у попередніх коментарях у друкованих ЗМІ, здебільшого на сторінках Інтернету. Японські телерадіожурналісти зобов'язані робити такі попередження, якщо в передачі є сцени сексу чи насильства. Відповідно до ст. 32 Закону Чеської республіки «Про телебачення» захист неповнолітніх щодо теле- і радіопрограм здійснює Рада Чеської Республіки з телерадіомовлення. Рада забезпечує, щоб по радіо і телебаченню не передавалися програми, здатні завдати шкоди фізичному, розумовому або моральному розвитку неповнолітніх, за винятком випадків, коли передачі транслюються у час, в який за звичайних обставин неповнолітні не можуть почути чи побачити подібні програми [10].

У квітні 2011 р. Президент Росії підписав федеральний закон «Про захист дітей від інформації, що завдає шкоди їхньому здоров'ю та розвитку», який був ухвалений Державною Думою 21 грудня та схвалений Радою Федерації 24 грудня. Закон спрямований на захист дітей від руйнівного інформаційного впливу, що травмує їхню психіку, а також від інтернет-інформації, здатної розвинути в дитині нездорові схильності.

Україні варто орієнтуватися на міжнародний досвід у сфері інформаційної безпеки неповнолітніх. Так, ст. 22 Директиви «Телебачення без кордонів» Європейського Союзу зобов'язує кожну з держав створити національний орган, покликаний гарантувати захист неповнолітніх від зловживання свободою ЗМІ. Підписавши Європейську конвенцію про захист прав людини й основних свобод від 4 листопада 1950 р., Україна визнала над собою юрисдикцію Європейського Суду із прав людини і повинна враховувати Рішення Європейського Суду та його тлумачення норм «Конвенції про захист прав людини й основних свобод» під час прийняття своїх законодавчих актів. Тому, де-юре, українське законодавство повинне «перегукуватися» з європейським та рухатись із ним у паралельних напрямках.

Варто згадати і про те, що 2006 р. Україна приєдналася до Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 р. Цей документ є надзвичайно важливим у процесуальному аспекті, оскільки саме він дозволяє визначити державу, органи якої мають юрисдикцію вживати заходи захисту особи чи майна дитини, які є необхідними у конкретному випадку; вибір права, яке застосовується під час вирішення питань, пов'язаних із захистом особи або майна дитини; порядок визнання та виконання заходів, які було вжито іншою державою з метою захисту особи або майна дитини [8].

Висновки. Отже, аналізуючи зарубіжне, міжнародне і вітчизняне законодавства про окремі обмеження діяльності ЗМІ, ми спостерігаємо, що закони здебільшого скеровані на захист здоров'я та забезпечення нормального розумового й духовного розвитку дітей, при цьому не лише не заважають об'єктивному інформуванню, не порушують свободу ЗМІ, а й є обов'язковими з точки зору міжнародного права. Однак

чинне українське законодавство в цій сфері є далеко не досконалим. Звертаємо увагу, що формулювання, які вживаються у чинному законодавстві, здебільшого не дають можливості чітко визначити, яка саме інформація може вважатись такою, що загрожує фізичному, психічному, моральному розвитку і благополуччю дітей, що може на практиці призвести до зловживань та свавілля зі сторони державних органів, що здійснюють контроль у цій сфері.

З огляду на викладене, комплексне дослідження правових засад захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет дасть цілісну можливість усунути значу частину суперечностей між теоретичними висновками та станом законодавчого регулювання, а відтак вирішити низку питань, пов'язаних із подальшим розвитком правової науки.

Ключові слова: правові засади, захист неповнолітніх, інформація, негативний вплив інформації, законодавча заборона.

Статтю присвячено дослідженню правових засад захисту неповнолітніх від негативного впливу інформації в мережі Інтернет. Детально аналізуються норми чинного законодавства в даній сфері та подаються пропозиції щодо його вдосконалення.

Стаття посвячена дослідженню правових основ захисту несовершеннолетних от негативного влияния информации в сети Интернет. Подробно анализируются нормы действующего законодательства в данной сфере и подаются предложения по его усовершенствованию.

The article is devoted to the legal framework of protection of minors from the negative effects on the Internet. Detailed analysis of current legislation in this area, and provides suggestions for its improvement.

Література

1. Вінгловська О.І. Імплементация міжнародних стандартів прав дитини в націо-

нальному законодавстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О.І. Вінгловська. – К., 2000. – 20 с.

2. Гражданский кодекс Российской Федерации. Части 1, 2, 3 и 4 : официальный текст по состоянию на 18 февраля 2010 г. – М. : ОМЕГА-Л, 2010. – 474 с.

3. Гузь Л.Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект) / Л.Є. Гузь. – Х. : Фактор, 2011. – 464 с.

4. Іванов В.Ф. Законодавство про заходи масової інформації. Український та зарубіжний досвід / В.Ф. Іванов // Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 188 с.

5. Ісакова Т.О. Інтернет-залежність як новий феномен сучасного світу: сутність і проблеми / Т.О. Ісакова. – К. : НІСД, 2011. – 47 с.

6. Карпен У. Свобода преси в Німеччині / У. Карпен // Законы и практика средств массовой информации в Европе, Америке и Австралии. – М. : Права человека, 1996. – С. 44-59.

7. Кафарський В.І. Інформаційна культура українського суспільства / В.І. Кафарський // Голос України. – № 92 (3842). – С. 12.

8. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей : міжнародний документ від 19.10.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 11. – С. 328.

9. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 30. – Ст. 141.

10. Міжнародний досвід правового регулювання питань щодо захисту дітей від негативного впливу інформаційної продукції // Офіційний веб-сервер Національної експертної комісії із захисту суспільної моралі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.moral.gov.ua/news/173/>.

11. Попов Г.В. Діяльність органів прокуратури у сфері захисту прав дітей : [монографія] / Г.В. Попов ; Нац. акад. прокуратури України. – К. : Алерта, 2012. – 166 с.

12. Про затвердження Положення про Державний комітет телебачення та радіомовлення України : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 52. – С. 28. – Ст. 2102.

13. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

14. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

15. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

16. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – Ст. 181.

17. Сіленко А. Інформаційні технології – новий імпульс для пошуку парадигми майбутнього суспільства / А. Сіленко // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3. – С. 28-30.

18. Фісенко Т.В. Соціальні Інтернет-мережі як засіб задоволення інформаційних потреб / Т.В. Фісенко // Наукові записки інституту журналістики. – 2010. – Т. 41. – С. 190-194.

19. Цибуліна І.В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / І.В. Цибуліна. – Х., 2006. – 224 с.

УДК 342.72/.73

Є. Тептюк,

суддя Черкаського районного суду Черкаської області

СИСТЕМА ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Швидкий розвиток інформаційної сфери в Україні та поява ряду нових законів, що регламентують дані правовідносини, призводить до появи нових суперечностей під час забезпечення конституційних прав і свобод людини в інформаційній сфері. 13 січня 2011 року було прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації», в якому принципово по-новому врегульовується питання права на доступ до інформації зібраної суб'єктами владних повноважень у процесі виконання владно-розпорядчих функцій. Як відомо, дієвість будь-якого закону, навіть найпрогресивнішого, можна перевірити лише на практиці. Тим більше, коли ще не всі розуміють, як закон повинен застосовуватися. Це стосується як громадян, так і чиновників. Проте в Україні далеко не завжди дотримується «буква закону», хоча належне виконання закону забезпечується цілою системою гарантій, встановлених державою. Однак, як загальновідомо, коли закон

не дотримується, гарантом та останньою ланкою на шляху пошуку справедливості постає судова влада. Це спонукає до більш детального дослідження законодавства та визначення основних гарантій реалізації конституційного права людини і громадянина на доступ до публічної інформації та встановлення місця судового захисту в цій системі гарантій.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема гарантування прав і свобод людини і громадянина постійно викликає активну увагу дослідників. Їй присвячені дослідження, які відобразилися в теоретичних положеннях та поглядах вітчизняних науковців П. Рабіновича, М. Хавронюка, Н. Оніщенка, О. Зайчука та інших. У межах своїх досліджень учені дають визначення поняттю гарантії реалізації конституційних прав і свобод. Вони вважають, що гарантії реалізації конституційних прав і свобод – це умови і засоби, принципи й норми, що забезпечують охорону та захист зазначених